

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В ГУМАНІТАРИСТИЦІ І СУЧАСНА ІСТОРІОГРАФІЯ

Гордієнко В'ячеслав Володимирович

доцент Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Стаття опублікована в збірнику «Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 17-18 квітня 2015 року). – Дніпропетровськ: НО «Відкрите суспільство», 2015. – 144 с. – С.9 – 13.

Упродовж останнього десятиліття спостерігаються істотні зміни в гуманітаристиці під впливом найновіших досягнень природничих наук, а також у результаті поглиблення процесів глобалізації. Оскільки історична наука є невід'ємною складовою частиною світової гуманітаристики, то, відповідно, вона також переживає процес внутрішньої трансформації. У фаховому середовищі науковців зростає актуальність новітніх тенденцій, які з'явилися у сфері гуманітарних наук, а також багатьох дослідників цікавить, як ці тенденції відбиваються в сучасній історіографії. Про новації в цій галузі пишуть Е. Доманська [3], Л. Рєпіна [4], Л. Філюшкін [5] та інші відомі науковці. Вони розглядають процес формування нової історіографічної парадигми у різних дослідницьких площинах. Тому, на нашу думку варто систематизувати деякі їхні висновки, виявивши взаємозв'язок між провідними тенденціями розвитку сучасної гуманітаристики і становленням новітніх підходів в історичній науці.

Більшість фахівців, які глибоко аналізують сучасну ситуацію в гуманітаристиці сходяться на тому, що період панування постмодернізму завершився. «Інтерпретативно-конструктивістська» парадигма, або «нова гуманітаристика», яка панувала упродовж 70-х – 90-х рр., поступово відходить у минуле. На наших очах відбувається динамічне становлення нової парадигми в усьому комплексі гуманітарних наук.

Для того, щоб збагнути сутність нових явищ в гуманітаристиці й історіографії, слід стисло визначити головні компоненти «інтерпретативно-конструктивістської» парадигми. Для неї є властивим інструменталістський підхід до наукового дослідження. «Нова гуманітаристика» була політично заангажована, орієнтована на участь у суспільних змінах і боротьбу за справедливість, на конструювання соціальної дійсності. Для цієї парадигми характерним був підхід до досягнення суспільного буття шляхом інтерпретації, а не виявлення сутності, або наближення до істини [2, с.160].

Відомо, що інтелектуальні процеси в гуманітаристиці відбуваються у тісному взаємозв'язку і є нерозривними. «Нова гуманітаристика» зумовила в історіографії феномен «постмодерністського виклику». Фаховим істориком, з яким пов'язують «постмодерністський виклик», був Хейден Уайт. У своїй уславленій праці «Метаісторія. Історична уява в Європі в ХІХ столітті», застосувавши літературну теорію тропів, він показав, що праці відомих істориків і філософів історії ХІХ ст. Ж. Мішле, А. Токвіля, Л. Ранке, Я. Буркхардта, К. Маркса, Ф. Ніцше, Б. Кроче побудовані як вигаданий дискурс. Історики в своїх текстах лиш встановлюють зв'язки між фігурами і образами з допомогою засобів організації тексту, тропів пояснення, способів артикуляції. Отож, історія – це конструкт, який створює історик. Американський історик здобув багатьох прихильників як в США, так і в Європі.

Хейден Уайт і його послідовники довели, що між подією минулого, яка відбулась і текстом історика, в якому він описує цю подію є настільки велика відстань, що подолати її без спотворення дійсності практично неможливо. Текст історика – «наратив» викривлює історичний факт, оскільки сам історик залишається суб'єктивним, тенденційним свідомо, чи несвідомо. Чим більша відстань між історичною подією і часом формування тексту історика, тим більш спотвореною є картина події. Зокрема, в середньовічних хроніках часова відстань між текстом хроніста і подіями, які він описує, часто складає сотні років. Якщо ж цей текст починає інтерпретувати сучасний історик, то він вже

виступає як «співавтор» наративного джерела. Інтерпретація сучасного дослідника визначається, відповідно, його фаховими якостями, світоглядними позиціями, ментальними рисами, науковими завданнями. Таким чином, «постмодерністи», або «нاراتивісти» в історіографії заперечували можливість адекватної реконструкції минулого. Минуле може існувати лише як презентоване в дискурсі «інформаційне поле», яке, власне, і є історією [5].

Упродовж 70-х – 90-х рр. виникла і набула поширення «нاراتивна філософія історії». Засновником нової течії філософії історії став Ф.Р. Анкерсміт. Йому належить формулювання головних постулатів «нاراتивізму», які зводяться до «шести тез»: «1. Історичні наративи – це інтерпретації минулого. 2. Наративізм приймає минуле таким, яким воно є. Іншими словами, він приймає в минулому те, що є безсумнівним. Саме те, що є безсумнівним, є історичним фактом. 3. Наративізм – сучасний спадкоємець історизму (не плутати з історицизмом Поппера). Обидва визнають, що сутнісне завдання історика є інтерпретація (тобто знаходження єдності в розмаїтті). 4. Мова наративу не є метою мови. 5. Утвердження історичного наративу завжди має подвійну функцію: 1) опис минулого; 2) визначення або індивідуалізація специфічної наративної інтерпретації минулого. 6. Корені історичності знаходяться глибше, ніж це передбачається як сучасною історіографією, так і сучасною філософією історії» [1, с.117-130].

У світовій історіографії після потужного наступу «нاراتивізму» фахове середовище розділилося на дві полярні позиції: «лінгвістичні, постмодерністські критики» і «об'єктивісти, ортодоксальні реалісти», тобто «нاراتивісти» опонували «традиційним» історикам. До кінця 90-х поступово в процесі дискусії виникла так звана «середня позиція». «Середня позиція» незабаром, на початку 2000-х рр. втілилася в парадигму «нової соціокультурної історії». В рамках цього історіографічного підходу соціальні процеси різних рівнів тлумачилися через призму культурних уявлень, символічних практик і ціннісних орієнтацій. Історики, віддаючи належне прийомам літературної критики історичного тексту, все ж, вдивлялися в «соціальну логіку тексту»,

тобто виявляли позалінгвістичні характеристики дискурсу. Історики звертали увагу на духовні, біографічні, соціально-політичні і подієві контексти формування історичного тексту, встановлювали мету фахового історика, його світоглядні і ціннісні орієнтації. Згодом, відбулася інституалізація «нової культурної історії» і «нової інтелектуальної історії» [4, с.124].

Варто зазначити, що ці новації в історіописанні виникли як результат розвитку історіографічного процесу, тобто під впливом внутрішніх чинників і фахових суперечок істориків. Але, не менш важливо встановити, які зміни в історіографії відбулись внаслідок впливу зовнішніх обставин. З кінця 90-х рр. відбувається небачене раніше зближення гуманітаристики з точними і природничими науками, особливо, з біологією. Як це не парадоксально, але в сфері гуманітаристики спостерігається заперечення гуманізму та антропоцентризму. Мова йде, передусім, про критику ренесансного і просвітницького бачення людини як центру світобудови і як найдосконалішого актора (дієвця) природного буття. Людина вже не розглядається як мірило всіх речей.

У гуманітаристиці чітко окреслюється течія, яку називають «новим матеріалізмом», або «новим емпіризмом». Заперечується уявлення про матерію, сформоване Декартом, як пасивний компонент буття. Прихильники «нового матеріалізму» доводять, що матерія є активною і володіє неінтенційною дієздатністю. В центр дослідницької уваги потрапляють проблеми міжвидової ідентичності, встановлення меж «людського» і «не-людського». Фахівці-гуманітарії вивчають зв'язки людини з тваринами, рослинами, речами, довкіллям. Для означення таких змін у дослідницьких стратегіях часто використовуються терміни «неантропоцентрична гуманітаристика», або «постгуманітаристика» [3, с.164].

Істотний вплив на гуманітаристику сьогодні здійснює біологія. Тривають дискусії щодо таких нових напрямів досліджень, як біополітика, біометрія, біоетика. Пересічним читачам вже відомі суперечки щодо трансплантації, контролю вагітності, генетично програмованих дітей, тваринних гібридів,

мутаційних істот. Поступово стають звичними дискусії про ставлення людства до тварин і рослин, які набувають рівня обговорення «екоциду», чи «голокосту тварин». Ведуться роботи щодо матеріалізації «прав тварин» і «прав рослин».

Аналізуючи зміни в історіописанні під впливом становлення постгуманітаристики, Е. Доманська, зокрема зазначає: «Якщо йдеться про історію, то якщо історіографію останніх десятиріч, з огляду на її занурення в емансипаційні рухи різних меншин, часто називали повстанською, войовничою чи емансипаційною, історіографія, що твориться сьогодні, має більше відновлювальний і рятувальний характер» [3, с.167]. Проблематика історіописання сучасної епохи постгуманітаристики поповнюється питаннями постколоніалізму, імперських рецидивів, транснаціоналізму, діаспори, космополітизму, стосунків людей і тварин, еволюції людських емоцій тощо.

Як приклад новітньої історіографії варто навести працю відомого представника постколоніальних студій Діпеша Чаркрабарті «Клімат історії: чотири тези». У цій роботі автор аналізує процес ліквідації розмежування між Природною і Людською історіями, який розпочався разом з Промисловою революцією. Чакрабарті доводить, що сучасне людство з допомогою новітніх технологій стало природною силою, «геологічним дієвцем». Кліматичні зміни на планеті, які були спричинені активною діяльністю і егоїзмом людства, мають підштовхнути до нового розуміння універсальності в часи спільного переживання загрози планетарної катастрофи [3, с.182].

Типовою в контексті постгуманітаристики є книга відомого сучасного дослідника Голокосту Домініка Лакапра «Історія та її межі: людина, тварина, насильство». Автор доводить, що давно усталений критерій відмінності між людиною і твариною, вже є неадекватним. На його думку, сьогодні формується нагальна потреба масштабної зміни парадигми досліджень взаємодії людини і тварини, зокрема, людини і природи, загалом [3, с.183].

Під впливом постгуманітаристики виник новий напрям в історіографії – історія емоцій. Ю.Ю. Хмелевська, аналізуючи останні роботи в царині історії емоцій зазначає, що трагічні події початку XXI ст. актуалізували такі чинники

суспільного життя як емоції страху, ненависті, презирства. Згідно з теорією «навігації почуттів» і «емоційних режимів», стабільні політичні режими існують завдяки набору нормативних емоцій і офіційних ритуалів, методів і практик, які застосовуються для їх вираження і навіювання. «Навігація почуттів» дає можливість індивіду зорієнтуватись в соціальному оточенні і обрати відповідну стратегію поведінки. Крім того, існують «емоційні співтовариства», як спільноти, між якими, у залежності від ситуації, індивід може обрати потрібну йому емоційну стратегію [6, с.458].

Отже, упродовж останнього десятиліття в гуманітарних науках однією з актуальних тенденцій розвитку є перехід до постгуманітаристики. Нова парадигма знайшла своє відображення і в історіописанні. Постмодерністська парадигма історіографії з її винятковою увагою до мови, тексту і наративу, поступається місцем новітній історіографії, яка на новому рівні відроджує емпіризм, матеріалізм і повагу до факту.

Використана література

1. Анкерсмит Ф.Р. История и топология: взлет и падение метафоры. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 496 с.
2. Вжосек В. История – Культура – Метафора. Постановка неклассической историографии; Про историческое мышление: Монография / Войцех Вжосек. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 296 с.
3. Доманська Е. История та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Ева Доманська. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
4. Репина Л.П. Историческая наука на рубеже XX – XXI вв.: социальные теории и историографическая практика. – М.: Кругъ, 2011. – 560 с.
5. Филлюшкин А.И. Постмодернистский вызов, лингвистический поворот и историческая наука / А.И. Филлюшкин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/?gws_rd=ssl#q
6. Хмелевская Ю.Ю. «История эмоций» в современной историографической парадигме (истоки, возможности, проблемы) /

Ю.Ю. Хмелевская. // Историческая наука сегодня: Теории, методы, перспективы. – М.: Издательство ЛКИ, 2012. – 608 с. – С.452 – 461.